

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ СПАДЩИНИ К.Д. УШИНСЬКОГО

У статті висвітлюється психологічні аспекти спадщини К.Д. Ушинського: ідеї, принципи, погляди на природу людини, процеси навчання і виховання.

Ключові слова: педагогіка, психологія, антропологічний підхід, педагогічна антропологія, педагогічна психологія.

К.Д. Ушинський (1824-1870) – український і російський педагог та психолог, основоположник педагогічної психології [2].

К.Д. Ушинський вперше в історії педагогічної думки Росії визначив наукові основи виховання і навчання, використовуючи антропологічний підхід до розв'язання педагогічних проблем. До великого кола антропологічних наук відносить: анатомію, фізіологію та патологію людини, логіку, філологію, географію, статистику, політичну економію, історію і психологію. З зазначеного кола антропологічних наук особливого значення надавав психології [4].

Органічне поєднання педагогіки з психологією подано у фундаментальній праці К.Д. Ушинського "Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии" (1868 – 1 Т.; 1869 – 2 Т.), в якій підсумовуються досягнення всієї світової філософсько-психологічної думки від стародавніх часів до середини ХІХ ст. [5]. Праця стала предтечею виникнення педагогічної психології ("педагогика, основанная на психологии"). Зв'язок педагогіки з психологією означав про вихід психології в прикладні області знань (до психології звертаються фізіологи, психіатри, юристи, військові) [3].

"Воспитание в человеке человека" стало лейтмотивом всієї наукової творчості Ушинського: формування високоморальної особистості як мети виховання, гуманістичне ставлення до своїх вихованців, визнавалась роль діяльності, праці в духовному розвитку, у формуванні характеру.

Ушинський будував психологічну систему на основах фізіології, притримуючись матеріалістичних позицій. "Единственным критерием для вещи есть сама вещь, а не наше понятие об ней; ..." [6, 201], хоча рушійною силою суспільного розвитку вважав розум, ідеї.

Виходячи з досвіду, він надавав великого значення самоспостереженню, розглядав психічне життя не абстрактної людини, а людини зараз існуючої, діючої, яка розвивається в конкретному середовищі.

Виховання залежить від історичного розвитку народу. Не має поганої чи хорошої системи виховання, її не можна видумати, запозичити. Як зазначав Ушинський, що у кожного народу "... своя особлива національна система виховання, своя особлива мета і свої особливі засоби досягнення цієї мети" [7, 47]. Виховання повинно бути побудоване на ідеях народності, призначено розвинути у дітей почуття національної гордості, почуття власної гідності.

Серед різноманітних сторін виховання головне місце відводить моральному вихованню, засобами якого розглядає навчання, особистий приклад вчителя, педагогічний такт, переконання, заохочення. В процесі навчання і морального розвитку він надавав значення вправам. Виховні вправи формують у дітей переконання на хороші справи і вчинки.

В своїх психологічних висловлюваннях надає велике значення вольовим процесам, так як в навчанні не все є цікавим і легким, тому необхідно навчитись долати труднощі і те, що не цікаво. "Самое воспитание, если оно желает счастья человеку, должно воспитывать его не для счастья, а готовить к труду жизни" [8, 18].

Ушинський вимагав учіння розглядати не як розвагу, а як працю, "учение есть труд и труд очень серьезный". Процес навчання необхідно будувати з врахуванням вікових етапів розвитку дітей і їх психологічних особливостей. Особливу увагу приділяв розвитку уваги дітей і дав цінні вказівки з розвитку і використання вікових особливостей розвитку уваги дітей в процесі навчання. Враховуючи вікові особливості уваги, необхідно підтримувати і розвивати пасивну увагу, але перевагу надавати активній, довільній увазі, так як цим видом уваги необхідно керуватися в подальшому житті.

Пам'ять необхідно укріплювати, виховуючи впевненість в своїй пам'яті, для цього використовувати повторення вивченого матеріалу, що попереджає його забування.

Навчання за Ушинським повинно бути побудоване на принципах посильності його для дитини і послідовності, враховуючи особливості дитячого віку. Великого значення надавав принципу наочності. Наочність навчання розглядав як одну з основних умов отримання учнями повноцінних знань, розвитку їх логічного мислення. Ушинський був проти поділу функцій виховання і навчання. Розглядаючи навчання як один із засобів виховання, вимагав щоб у початковій школі викладання предметів проводилось одним вчителем.

"Педагогика не наука, а искусство – самое обширное, сложное, самое высокое и самое необходимое из всех искусств" [9, 21]. Ушинський вважає педагогіку мистецтвом, яке вимагає різноманітних антропологічних знань, на яких воно ґрунтується. Педагогіка як мистецтво прагне до вдосконалення

людини, мистецтво педагогіки спрямоване на перетворення людської психіки, але крім знань необхідно мати здібності і схильності до педагогічної діяльності.

Необхідність знання психології для педагога пояснює тим, що головна діяльність виховання здійснюється в області психічних і психофізичних явищ.

Ушинський вводить поняття педагогічного і психологічного такту. Природа психологічного такту за Ушинським є напівсвідомою збіркою спогадів різноманітних психічних явищ, які пережиті нами. Використовуючи згадки власної історії людина вважає, що може впливати на душу іншої людини, використовуючи при цьому засоби, які вже випробувала на собі. Психологічний такт необхідний літератору, актору, політику, проповіднику, тобто всім, хто впливає на душі людей. Психологічний такт не є вродженим, а формується в людині поступово, залежить від багатьох внутрішніх і зовнішніх факторів, головним із них є спостереження душі за власною діяльністю. Заняття психологією, читання психологічних творів спрямовують думку людини на роботу власної душі, що також сприятиме розвитку психологічного такту. Педагогічний такт є особливим додатком такту психологічного, який проходить спеціальний розвиток в області педагогічних знань та визначає тактику поведінки [9].

В своїй системі досвіду Ушинський виокремлює такі психічні явища як свідомість, почуття і волю. У центр душевних явищ ставить почуття як перші прояви потягів. Почуття не тільки виконують посередницьку функцію між свідомістю і волею, а й викликають їх, тобто є рушійною силою психічної активності: ними починається і закінчується дія [9].

Психологічний такт і почуття виступають центральними категоріями психологічної системи Ушинського. Почуття розглядає як мотиваційний компонент логічного осередку, а психологічний такт – як його дійовий компонент.

Сам Ушинський розглядав свою працю "Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии" як психологічну, в якій відбулася спроба наукового обґрунтування будувати навчання з врахуванням закономірностей психічного і психофізичного розвитку дітей. Навчання і виховання будуть ефективними при умові наукового керівництва розвитком і формуванням особистості.

"Учитель учителей", маючи енциклопедичні знання, залишив нам багатогранну спадщину в області наукової педагогіки і психології, до якої будуть звертатися не один десяток років і сторіч.

Використані джерела

1. Ждан А.Н. История психологии. От античности к современности: Учебник для вузов / А.Н. Ждан. – 4-е изд., перераб. – М. : Академический проект; Екатеринбург; Деловая книга, 2002. – 528 с.
2. Загальна психологія : Підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. – К. : Либідь, 2005. – 464 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. У двох книгах. Книга II. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / І.В. Зайченко. – К. : Видавничий Дім "Слово", 2010. – 1032 с.
4. Константинов Н.А. История педагогики: Учебник для студентов пед. ин-тов / Н.А. Константинов, Е.Н. Медынский, М.Ф. Шабаева. – 5-е изд., доп. и перероб. – М. : Просвещение, 1982. – 447 с.
5. Роменець В.А. Історія психології XIX – початок XX століття: Навч. посібник / В.А. Романець. – К. : Либідь, 2007. – 832 с.
6. Ушинский К.Д. О камеральном образовании / К.Д. Ушинский // Собрание сочинений. – Москва-Ленинград: Издательство Академии педагогических наук, 1948. – Т.1. – С. 121-149.
7. Ушинський К.Д. Людина як предмет виховання: Спроби педагогічної антропології / К.Д. Ушинський // Видані пед. твори. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 1. – 326 с.
8. Ушинський К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении / К.Д. Ушинський // Педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1988. – Т. 2.
9. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский // Педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1990. – Т. 5. – 528 с.
10. Ушинський К.Д. Человек как предмет воспитания: Опыт педагогической антропологии / К.Д. Ушинский // Педагогические сочинения. – М. : Педагогика, 1990. – Т. 6. – 528 с.

Ross L.

THE PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF K.D. USHINSKY HERITAGE

The article highlights the psychological aspects of K.D. Ushinsky heritage: the ideas, the principles, the views of human nature, the learning and education.

Key words: *pedagogy, psychology, anthropological approach, pedagogical anthropology, educational psychology.*

Стаття надійшла до редакції 04.06.13